СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОСТРОКОВИМ ЗНЯТТЯМ З ЕКСПЛУАТАЦІЇ БЛОКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ АЕС ТА ПРИВЕДЕННЯ ОБ'ЄКТА «УКРИТТЯ» ДО ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО СТАНУ

В. Удовиченко,

міський голова Славутича, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки, представник України в Конгресі місцевих і регіональних влад Європи

Після 23 років експлуатації Чорнобильська АЕС перестала існувати як енергогенеруюче підприємство. З початку експлуатації (1977 р.) Чорнобильська АЕС виробила електроенергії для народного господарства

СРСР і України 308,7 млрд. кВт·год. Щорічний прибуток ЧАЕС забезпечував фонди матеріального стимулювання працівників, соціального розвитку, розвитку виробництва і забезпечував високий рівень життя в м. Славутичі. Чорнобильська АЕС щорічно для утримання, будівництва і підтримки соціальної сфери м. Славутича виділяла в середньому близько 143 млн. грн.

Відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України, урядами країн «Великої сімки» та Комісією Європейського Співтовариства була прийнята Постанова Кабінету Міністрів про дострокове припинення експлуатації енергоблока № 3 та дострокове зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації в 2000 р. Це рішення демонструє поважне ставлення України до звернень світового співтовариства, стурбованого негативним впливом подальшої експлуатації ЧАЕС на психологічний стан нинішнього і майбутніх поколінь.

При закритті Чорнобильської АЕС повинне забезпечуватися безпечне виконання робіт щодо зняття з експлуатації станції та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, що дозволить продемонструвати можливості світового співтовариства долати глобальні наслідки ядерних аварій і забезпечувати розвиток ядерних технологій в мирних цілях.

Вперше в Україні проводяться заходи щодо дострокового закриття діючого ядерно-енергетичного промислового об'єкта.

Закриття Чорнобильської АЕС як єдиного промислового містоутворюючого об'єкта м. Славутича справляє вирішальний вплив на розвиток соціальної інфраструктури монофункціонального міста, де проживають сім'ї працівників станції. До 2000 р. 99,5 % товарної продукції, що виробляється в місті, становила продукція Чорнобильської АЕС.

Історико-хронологічні етапи прийняття рішень про закриття ЧАЕС:

— 17 лютого 1990 р. на засіданні двадцятої сесії Верховної Ради УРСР одинадцятого скликання було прийнято рішення про виведення з експлуатації Чорнобильської АЕС в 1995 р.;

— 29 жовтня 1991 р. прийнято Постанову Верховної Ради України за № 1726 «Про невідкладні заходи у зв'язку з виведенням з експлуатації Чорнобильської АЕС»;

— 20 грудня 1995 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України, урядами країн «Великої сімки» та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС;

— 22 грудня 1997 р. прийнято Постанову Кабінету Міністрів України за № 1445 «Про дострокове зняття з експлуатації енергоблока № 1 Чорнобильської АЕС»;

— 11 грудня 1998 р. прийнято Закон України «Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблока цієї АЕС на екологічно безпечну систему»;

— 15 березня 1999 р. прийнято Постанову Кабінету Міністрів України за № 361 «Про дострокове зняття з експлуатації енергоблока № 2 Чорнобильської АЕС»;

— 29 березня 2000 р. прийнято Постанову Кабінету Міністрів України за № 598 «Про дострокове зняття з експлуатації енергоблока № 3 та остаточне закриття Чорнобильської АЕС»;

— 29 листопада 2000 р. прийнято Постанову Кабінету Міністрів України за № 1747 «Про остаточне зупинення Чорнобильської АЕС».

Економічні наслідки дострокової зупинки ЧАЕС:

1. Втрата енергогенеруючих потужностей в обсязі 3 млн. кВт·год. З початку експлуатації (1977 р.) Чорнобильська АЕС виробила для народного господарства СРСР і України 308,3 млрд. кВт·год електроенергії, у тому числі після аварії на четвертому енергоблоці — 158 млрд. кВт·год. У середньому за рік (1986—2000) з розрахунку на один блок Чорнобильська АЕС виробляла товарної продукції на суму 240 млн. грн. Тільки у 1999 р. рівень рентабельності товарної продукції становив 83,3 %, а невідпрацьований технічний ресурс станції — 12 років, тобто при закритті станції відбулася втрата основних фондів вартістю до 5 млрд. дол. США.

2. Втрата товарної продукції (електроенергії власного виробництва) з розрахунку на один блок у цінах на 1 жовтня 2000 р. досягав 220 млн. грн., на три блоки — 660 млн. грн.

3. Втрата прибутку і джерела формування бюджетів різних рівнів.

4. Перетворення ЧАЕС з об'єкта виробництва електроенергії на об'єкт її споживання.

5. Зниження частоти в електромережі до критичного значення (49 Гц), що призводить до дострокової руйнації усіх без винятку приладів та предметів народного споживання.

За попередніми розрахунками, загальні витрати на дострокове закриття досягають 2052,5 млн. дол. США.

Соціальні наслідки дострокової зупинки ЧАЕС:

— зростання можливості відключення населених пунктів від електромережі;

— втрата високооплачуваних робочих місць (всього 5060);

— передача до комунальної власності Управління житлово-комунального господарства дитячих дошкільних закладів, спортивних споруд;

— зростання безробіття до 4,8 % (найвищий відсоток у Київській області);

— втрата джерела фінансового утримання соціальної сфери м. Славутича та формування бюджетів різних рівнів;

— втрата уваги до ядерно небезпечного об'єкта.

Дострокове виведення блоків Чорнобильської АЕС з експлуатації і подальше скорочення персоналу має «мультиплікаційний ефект» на місцеву економіку, що призводить до зниження рівня економічного добробуту і ділової активності у м. Славутичі. Наприклад, звільнення одного працівника з ЧАЕС зумовлює втрату роботи і джерел доходів для двох осіб, зайнятих у сфері інфраструктури, а у поєднанні з відповідним зниженням витрат і зменшенням платежів самої ЧАЕС — втрату роботи і джерел доходів для п'яти осіб. у тому числі працівників підприємств, які фінансувалися за рахунок витрат ЧАЕС, та членів їх родин. Водночас 500 нових випускників шкіл щорічно приєднуються до тих, хто шукає роботу.

Звідси виникають дві, на наш погляд, найголовніші проблеми, а саме: добудови компенсуючих потужностей Хмельницької і Рівненської АЕС та створення 5 тис. компенсуючих робочих місць

Проблему збереження і розвитку м. Славутича треба розглядати як невід'ємну складову заходів щодо закриття ЧАЕС.

Стосовно соціальних наслідків, то потрібно наголосити, що відбулась зупинка виробництва високорентабельної продукції — електроенергії. Як наслідок — втрата джерела формування місцевого бюджету, високооплачуваних робочих місць, можливості додаткового фінансування й підтримки ветеранів, пенсіонерів, інших незахищених верств населення, втрата джерела фінансування всієї соціальної сфери.

До дострокового закриття Чорнобильської АЕС було напрацьовано чимало організаційних заходів, затверджених Президентом України, Кабінетом Міністрів. Нині постає питання про реалізацію цих документів. Якщо б усі заходи виконувалися на високому рівні, то і проблем було б набагато менше. Тому зараз відбувається організаційне визначення щодо виконання напрацьованого.

Нині всю соціальну інфраструктуру м. Славутича передано з відомчої до комунальної власності. Це надзвичайно складний процес. Ускладнює ситуацію невиконання програми фінансування 2002 р. як безпосередньо по ЧАЕС, так і по м. Славутичу, Програми соціального захисту працівників Чорнобильської АЕС та жителів м. Славутича у зв'язку із закриттям станції, схваленої Постановою Кабінету Міністрів України України від 29 листопада 2000 р. № 1748, а також Програми створення додаткових робочих місць для працівників Чорнобильської АЕС, які вивільняються після закриття станції, та жителів м. Славутича, схваленої Постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2001 р. № 1411.

Важливим кроком було надання м. Славутичу статусу спеціальної економічної зони терміном до 2020 р. Це, безумовно, поліпшило інвестиційний клімат, позитивно вплинуло на створення нових робочих місць. Проте для суттєвих змін потрібен час, якого з певних причин немає.

У результаті реалізації моделі економічної політики розвитку міста маємо такі результати, які говорять самі за себе: працює 16 суб'єктів СЕЗ «Славутич»; залучено інвестицій на суму 75217,92 тис. грн.; завезено та змонтовано устаткування — 26718,40 тис. грн.; закуплено сировини та матеріалів для забезпечення виробництва — 32478,12 тис. грн.; створено 470 нових робочих місць; реалізовано продукції на суму 54328,30 тис. грн.

Крім того, створено 155 додаткових робочих місць у межах діяльності Фонду «ЧАЕС. Славутич. Розвиток», який було створено за підтримки Президента України.

Нині інвестиційні проекти реалізують фірми: «Відродження Полісся» (виробництво металочерепиці), «Перспектива» (виробництво канцелярських товарів), ТОВ «Датекс-папір» (факс-папір, самоклейкий папір, папір ф. А-4), «Єврофлекс» (виготовлення упаковок флексографським способом друку), «Струм-Славутич» (поліграфія), «Терміт» (виробництво пінополістирольних плит), «Кронпак» (виробництво кроненкорків) та ін.

Вже відпрацьований стратегічний план розвитку м. Славутича до 2020 р., основною частиною якого є Програма розвитку спеціальної економічної зони.

Модель соціально-економічного розвитку Славутича — це триєдина модель із складових розвитку: освіта-наука-виробництво. Місто має надійну і потужну організаційно-економічну основу, стартові можливості для майбутнього розвитку. Сформовано різні напрями діяльності, існує величезний обсяг робіт у зоні ЧАЕС є і проблеми, пов'язані з відкриттям нової технології виведення блоків з експлуатації, переробки та захоронення радіоактивних відходів.

Президент України Л. Кучма звернувся за допомогою до країн «Великої сімки» з питань вирішення соціальних проблем регіону, в тому числі створення компенсуючих робочих місць. На жаль, ініціативи від цих країн немає і навіть умови відкритого ними фонду мікрокредитування не дають можливості мати розвиток у галузі виробництва товарів і послуг, а лише в торговельній сфері, що, на наш погляд, не зовсім підходить для Славутича.

Міська влада Славутича розробляє стратегічний план розвитку з початку 90-х років на основі місцевої демократії і нового підходу до управління містом через залучення соціально активних громадян. До цієї важливої справи були запрошені провідні науково-дослідні організації, Рада по вивченню продуктивних сил Національної академії наук, науково-дослідний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції, Інститут соціології України, різні міжнародні інституції.

Складовими стратегічного планування є насамперед відображення тієї ситуації, в якій знаходиться м. Славутич, з урахуванням втрати основного виробництва, дострокової зупинки блоків ЧАЕС. У ньому висвітлені як позитивні сторони міста, що становлять основу для майбутнього розвитку, так і негативні, що ставлять перед славутчанами завдання щодо зменшення їх впливу на розвиток міста. Поставлена стратегічна мета — створення до 2020 р. до 5060 компенсуючих робочих місць замість втрачених.

Основою даного плану є стратегічний план розвитку спеціальної економічної зони «Славутич», а також відпрацьований ще в 1997 р. «План дій» — спільний проект у межах програми USAID Європейської комісії і України щодо вирішення соціальних проблем з урахуванням дострокового закриття Чорнобильської атомної електростанції. Створення організаційно-економічних механізмів у Славутичі доповнене можливістю залучення фінансових ресурсів як з внутрішніх джерел України, так і зовнішніх міжнародних інституцій, особливо країн «Великої сімки».

Реалізація стратегічного плану проходить у Славутичі в межах програми «Я і суспільство» за активної участі Соціально-психологічного центру міста. Сподіваємось, що наш стратегічний план дозволить Славутичу, його громадянам заглянути в майбутнє, і не тільки заглянути, а й своїм натхненням, своєю працею вплинути на долю міста.

З урахуванням специфіки, при безумовному досягненні позитивних результатів Славутич може стати за основними екологічними критеріями містом-техноекополісом.

Нині місто переживає визначальний для майбутнього період. Не тільки Славутич, а й держава, всі міста мають перспективу лише тоді, коли в них працює економіка і з'являються нові робочі місця.

Закладається база нового Славутича, створюються умови для стрімкого економічного розвитку та подальшої розбудови соціальної інфраструктури, як основи задоволення всіх життєвих потреб людини.

У місті народжуються, ростуть, закінчують школу діти. Вони отримують освіту, кваліфікацію, обирають своє майбутнє, і цей процес вічний. Найсучасніші умови, навіть для найприскіпливіших, створені в Славутичі для навчання та розвитку гармонійно здорової людини. В розпорядженні юних славутчан дитячі садочки, школи, ліцей, Центр професійного розвитку, Дитяча школа мистецтв, Палац дитячої творчості, Бібліотечно-інформаційний центр, чудова спортивна база.

Культ здорового способу життя для славутчан становить першочергову необхідність, і в 1994 р. місто почало роботу за проектом Всесвітньої організації охорони здоров'я «Здорові міста». В його концепції важливим елементом є не тільки кінцевий результат, а й сам процес досягнення. «Здоровим» не обов'язково є місто, в якому показники здоров'я населення досягли визначеного задовільного рівня, а те, в якому проблема здоров'я населення визначається як глобальна, і її намагаються вирішити. Будь-яке місто може стати «здоровим», якщо воно бере на себе зобов'язання щодо поліпшення здо-

ров'я, створює відповідну структуру і чітко визначає напрями діяльності, що сприяють цьому.

Одним з важливих аспектів проекту стала розробка, а потім і впровадження технології, орієнтованої на формування, зміцнення і збереження здоров'я. Як базовий елемент даної технології була використана комп'ютерна консультативно-діагностична програма «Паспорт здоров'я». Остання допомагає визначити рівень здоров'я людини і призначити їй оздоровлення немедикаментозними засобами, або ж направити її на більш глибоке обстеження з наступним вибором амбулаторного чи клінічного лікування. Таке обстеження проводиться в місті з 1995 р. в процесі щорічної диспансеризації населення. Всього було обстежено первинно 14 тис. чол. і повторно 12 тис. Обстеження показали, що 42 % дорослого населення мають низький рівень фізичного здоров'я, 23 % — нижче середнього, 27 % — середній, 6,8 % — вище за середнє і тільки 0,2 % — високий. Для реалізації рекомендацій індивідуальної оздоровчої програми в 1998 р. створена міська громадська організація «Школа здорового способу життя "Панацея"». У ній на громадських засадах лікарі, психологи і працівники фізкультури проводять теоретичні і практичні заняття, рекомендації щодо здорового способу життя. Цікаві результати були отримані при обробці даних рівня фізичного здоров'я людей різних професій. Виявилося, що високий показник фізичного здоров'я мають працівники Чорнобильської АЕС, середній — працівники культури і освіти, низький — працівники охорони здоров'я.

Результатом дворічної роботи бюро проекту стала розробка і затвердження довгострокової Програми розвитку міста Славутича в проекті ВОЗ «"Здорові міста" на 1996—2000 роки». 17 розділів комплексної програми включили завдання щодо поліпшення стану здоров'я людей, зміні їхнього способу життя, поліпшення навколишнього природного середовища, профілактики захворювань, лікування і реабілітації. Важливою умовою роботи над проектом є ведення діалогу з населенням.

Для розвитку й економічного піднесення Славутича заснований Міжнародний центр розвитку бізнесу «Славутич — XXI сторіччя».

На думку вітчизняних і зарубіжних фахівців, Славутич може і повинен стати не тільки міжнародною науково-дослідною базою для вивчення наслідків аварій на АЕС і розробки нових ефективних засобів запобігання їх на основі сучасних високих технологій, а й своєрідною соціальною й економічною лабораторією України з реструктуризації монопольного виробництва та поширення досвіду створення сучасних моделей розвитку міст.

Вагомий внесок у розвиток міжнародного співробітництва з питань безпечного використання ядерної енергії роблять Славутицька лабораторія міжнародних досліджень та технологій і Славутицька радіоекологічна лабораторія.

У межах міжнародного співробітництва створено Міжнародний Чорнобильський центр (МЧЦ). Він має форму міжнародної наукової кооперації, що здійснюється за ініціативою Уряду України з метою підтримки розвитку міжнародних наукових досліджень з проблем ліквідації наслідків ядерних і радіаційних аварій, зняття ядерних об'єктів з експлуатації та екологічної реабілітації забрудненого навколишнього середовища.

МЧЦ розбудовується на підставі міжурядових угод України і країн «Великої сімки» та має підтримку авторитетних міжнародних організацій і центральних органів влади України.

Одним з уроків аварії на Чорнобильській АЕС стало усвідомлення того, що використання ядерних технологій вимагає високого рівня науково-техніч-

ного супроводу. Стосовно цього був прийнятий ряд постанов, але на практиці реалізовано мало заходів.

Враховуючи це, Національна академія наук України виходить з пропозицією створення в межах МЧЦ дослідницького ядерного реактора як реальної науково-технічної бази. Використання такого реактора дозволить вирішувати питання технічного стану корпусів промислових реакторів, вести нейтронно-фізичні дослідження зони реактора, досліджувати твели, напрацьовувати нові матеріали для АЕС, ізотопи для індустрії і аграрного сектора та ін. В галузі радіаційної медицини актуальними є виробництво радіофармпрепаратів, проведення радіобіологічних досліджень, створення каналів радіаційної терапії. В галузі екології — дослідження елементного складу об'єктів природного середовища методом нейтронно-активаційного аналізу, моделювання природних процесів Чорнобильської зони. Це далеко не повний перелік можливих досліджень і практичних застосувань такого реактора.

Якщо не вживати ніяких заходів, то Україна, що має 15 промислових реакторів і використовує ядерну технологію, через 10 років залишиться взагалі без дослідницького ядерного реактора, досвід використання якого нагромаджений протягом 40 років.

Враховуючи вищенаведене, НАН України ще в 1988 р. впритул підійшла до вирішення питання створення ядерного центру з дослідницьким реактором за межами м. Києва. Проте подальші події в країні унеможливили здійснення проекту.

Нині існують всі передумови для створення повноцінного Міжнародного науково-дослідного центру з дослідницьким ядерним реактором. Будівництво може бути здійснено в зоні Чорнобильської АЕС з використанням корпусів станції.

Створення центру з ядерним дослідницьким реактором, крім всього іншого, дозволить ефективно працювати фахівцям ЧАЕС, які вивільнятимуться у зв'язку з її закриттям.

Таким чином, майбутнє Славутича — в розвитку освіти, науки та виробництва на місцевому рівні, в розробці сучасних технологій виживання міст у подібних ситуаціях.